

УДК 34:002.1+342.7](477)(045)

Маріц Д.О.

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ОСОБИ

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій прискорює можливості інформаційного впливу та дає змогу констатувати факт формування нового простору – інформаційного, в якому відображаються всі сторони суспільного життя. Досліджуючи проблеми інформаційного права, варто зазначити, що комунікаційні процеси, пов'язані з оборотом інформації в суспільстві, відіграють визначальну роль у формуванні нових норм права та впливі на вже чинні. Зокрема, це стосується інформаційних прав людини. Інформаційне право, яке перебуває на етапі становлення, потребує вироблення як понятійного апарату, так і здійснення класифікації прав учасників інформаційних правовідносин. Так, сьогодні відсутній уніфікований підхід до визначення інформаційних прав, дискусійним залишається питання належності інформаційних прав до того чи іншого покоління прав людини. Оскільки інформація пронизує всі галузі права, то виникає потреба в систематизації інформаційних прав і виробленні критеріїв, за якими вона має будуватись. Сьогодні не можна однозначно стверджувати, що такі права не були предметом досліджень вітчизняних учених-правників.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Так, питання інформаційних прав досліджували такі вітчизняні вчені: Н. Бачинська, Б. Брижко, Л. Вакарюк, В. Вітів, К. Калужний, Б. Кормич, Т. Костецька, А. Марущак, М. Сухорольський. Питанням класифікації інформаційних прав і свобод людини та громадянина присвятив свої наукові пошуки І. Діордіца. Російські дослідники присвячу-

вали дослідження не лише правам людини на інформацію, а й усій сукупності суб'єктивних прав (Ю. Батурін, Н. Бондар, А. Златопольський, Л. Туманова). У сучасній літературі проблеми права людини на інформацію вивчалися І. Бачило, А. Венгеровим, В. Копиловим. Питанням правового регулювання інформації в суспільстві присвячені праці М. Рассолова, загальнотеоретичне та суспільно-політичне осмислення цього права викладено в доробку А. Малько. При цьому варто зазначити, що інформаційні права особи є однією з найважливіших гарантій дотримання та захисту будь-яких прав людини.

Формулювання завдання дослідження. Так, серед основних завдань, які ми перед собою ставимо, – з'ясувати правову природу інформаційних прав, здійснити класифікацію інформаційних прав, визначити критерії для такої класифікації.

Виклад основного матеріалу. Однією з гарантій розвитку, дотримання та захисту будь-яких прав людини є її інформаційні права. Як відомо, розвиток суспільних відносин є динамічним явищем, а тому це впливає й на появу нових правовідносин, а звідси нових прав та обов'язків. В. Вітів відзначає, що нові уявлення про зміст прав людини, що беруть початок наприкінці ХХ століття, і зміна механізмів їх захисту дають змогу говорити про наявність нового покоління прав людини. Визначення інформаційних прав як складника прав людини четвертого покоління має на меті не допустити протиправного обмеження прав людини під впливом вузького трактування інформаційних прав [1, с. 22]. У науці теорії держави

та права яскраво виражені дві точки зору щодо четвертого покоління прав людини: а) це група прав, пов'язаних із генетичними експериментами, клонуванням та іншими біологічними розробками; б) це група прав, що складається з права на інформацію та інших прав, пов'язаних з інформаційними технологіями [2, с. 37]. Розуміння інформаційних прав у правовій доктрині є досить різноплановим: 1) інформаційні права є похідними від права на повагу до честі, гідності й ділової репутації (В. Ліпкан, Ю. Максименко); 2) інформаційні права є галузевими правами, які все ще перебувають у процесі становлення (В. Гайтан); 3) «інформаційні права» – це право на збирання, поширення, використання і збереження інформації, на основі якого виникають інформаційні відносини, які є основоположними, природними за своєю сутністю, необхідними для становлення й розвитку особистості, для належного функціонування держави (Н. Бачинська). Так чи інакше інформаційні права «розпорошені» в національному законодавстві, у різних галузях права: цивільного, адміністративного, господарського, сімейного, кримінального, що потребує відповідної систематизації таких прав та обґрунтовує актуальність дослідження, оскільки попередні стосувались лише визначеної галузі права й не мали комплексного характеру. Так, наміри щодо створення Інформаційного кодексу підкріплені й певними діями, зокрема розробленим проектом групою фахівців Інституту держави і права ім. В. Корецького, за яким третій розділ кодексу має містити видові норми й регулювати інформаційні відносини суб'єктів у сфері створення, пошуку, одержання, використання, зберігання та поширення окремих видів (категорій) інформаційної продукції або в окремих складниках інформаційного процесу [3, с. 68]. Як відзначає Л. Вакарюк, останніми десятиліттями в українській правовій науці термін «інформаційні права людини» набув значного поширення. Різні дослідники зараховують до них неоднаковий перелік прав [4, с. 155–156]. У зв'язку з цим видається за необхідне про-

аналізувати законодавчу базу з метою визначення інформаційних прав.

Так, інформаційні права визначаються Конституцією України [5], а саме статтею 34 гарантується, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Водночас здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя. Оскільки Конституцію України ще називають Основним Законом, то такі права належать до основних (конституційних) прав. Отже, першою ланкою в класифікації інформаційних прав є основні (конституційні) інформаційні права. Так, Основний Закон держави презюмує інформаційні права як у публічній, так і в приватній сфері, а також визначає порядок захисту таких прав. Зокрема, як відзначає А. Кафтя, в умовах ведення інформаційної війни проти України все більшої уваги заслуговує такий аспект цих прав, як право на інформаційну безпеку [6, с. 149].

Отже, основні інформаційні права можна класифікувати так: 1) приватні інформаційні права (інформаційна приватність) [7, с. 177–181]: а) право на невтручання в особисте, сімейне життя; б) заборона збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди; в) право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах та організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею); г) право на таємницю; д) право на анонімність; 2) громадянські права; 3) політичні права; 4) культурні права; 5) екологічні права; 6) релігійні права; 7) соціальні права; 8) право на свободу думки і сло-

ва; 9) право на судовий захист щодо спростування недостовірної інформації про себе та членів своєї сім'ї; 10) право вимагати вилучення будь-якої інформації; 11) право на відшкодування матеріальної й моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням і поширенням такої недостовірної інформації.

Виходячи із зазначеної класифікації, можемо говорити про внутрішній і зовнішній аспекти інформації. Тобто зовнішній аспект виявляється в гарантуванні права особі отримувати, шукати, користуватись, зберігати, розповсюджувати певну інформацію. Внутрішній аспект передбачає право на конфіденційність, таємність інформації про себе або членів своєї сім'ї, яку становить інформаційна приватність.

У статті 5 Закону України «Про інформацію» [8] міститься положення, що кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи й законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. Тобто можна навести загальновідому тезу, що там, де починається право однієї особи, закінчується право іншої. Однак закон передбачає й обмеження інформаційних прав в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя. Зважаючи на поставлені завдання, ми не будемо детально розглядати питання обмеження інформаційних прав у межах статті, оскільки це питання стане предметом розгляду в наступних публікаціях.

Отже, Закон України «Про інформацію» [8], по суті, декларує наявність інформацій-

ного права в особі. Оскільки зазначений Закон є спеціальним нормативно-правовим актом, то виокремити спеціальні (галузеві) інформаційні права в контексті цього закону можна лише шляхом аналізу змісту статті 10, а саме видів інформації. Отже, спеціальними інформаційними правами є: 1) право на отримання інформації про фізичну особу; 2) право на отримання інформації довідково-енциклопедичного характеру; 3) право на інформацію про стан довкілля (екологічна інформація); 4) право на інформацію про товар (роботу, послугу); 5) право на науково-технічну інформацію; 6) право на податкову інформацію; 7) право на правову інформацію; 8) право на статистичну інформацію; 9) право на соціологічну інформацію. Утім, як випливає зі змісту статті 10, такий перелік прав не є вичерпним.

Так, у розділі III Закону України «Про інформацію» визначається правове регулювання діяльності журналістів, засобів масової інформації, їхніх працівників. Отже, право особи на масову інформацію не виокремлюється як окремий вид інформації в статті 10 указанного Закону.

Серед інших нормативно-правових актів, які визначають інформаційні права, варто згадати про Закон України «Про доступ до публічної інформації» [9]. Виходячи зі змісту цього Закону, можемо констатувати, що право на доступ до публічної інформації являє собою поєднання права на доступ до такої інформації та права на здійснення інформаційної діяльності. Такі права за своїм змістом не є рівнозначними, відповідно, для кожного з них механізм реалізації не є однаковим. У цих правовідносинах визначальним виявляється як об'єкт (публічна інформація), так і суб'єктний склад (розпорядник інформації – особа, на яку покладається обов'язок надавати й оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом). Так, і реалізація таких прав може відбуватись у чітко визначеній сфері – діяльності суб'єктів владних повноважень. Право на інформаційну діяльність передбачено також і Законом України «Про ін-

формаційні агентства» [10]. Згідно зі статтею 5 Закону України «Про інформаційні агентства», діяльність інформаційних агентств – це збирання, оброблення, творення, зберігання, підготовка інформації до поширення, випуск і розповсюдження інформаційної продукції. Інформаційними агентствами є зареєстровані як юридичні особи суб'єкти інформаційної діяльності, що діють з метою надання інформаційних послуг (стаття 1 Закону України «Про інформаційні агентства»).

Отже, реалізуючи право на інформацію, фізична особа не завжди повинна мати відповідний правовий статус, оскільки може отримувати інформацію з різних джерел (засобів масової інформації, бібліотек, реклами, тощо) незалежно від роду занять, на відміну від інформаційної діяльності, коли наявність відповідного правового статусу є визначальним фактором, відсутність якого позбавляє такого права. Конкретизація інформаційних прав є необхідною умовою для визначення правового статусу суб'єкта – носія таких прав. На підставі цього стаття 34 Конституції України не дає однозначного розуміння правового статусу суб'єкта інформаційних прав. Так, відповідно до статті 34 Конституції України, кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Утім, як уже з'ясовано, далеко не «кожен» суб'єкт може володіти всіма інформаційними правами. Отже, деякі інформаційні права можуть виникати лише за наявності в суб'єкта відповідного правового статусу.

На підставі викладених міркувань можна зробити деякі узагальнення щодо змісту права на доступ до інформації та права на інформаційну діяльність. *Право на доступ до інформації включає в себе:* 1) право на запит інформації та отримання відповіді (особи, які уповноважені надавати відповідь на такі запити, визначені спеціальним законодавством); 2) право на створення інформації; 3) право вільно збирати, отримувати, користуватись, зберігати, поширювати інформацію, яка

пов'язана з особистими інтересами; 4) право шукати та отримувати будь-який вид інформації, доступ до якої не є обмеженим; 5) право на захист порушеного права. *Інформаційна діяльність, у свою чергу, передбачає таке:* 1) право на створення нової інформації; 2) право на створення нової інформації шляхом оброблення та/або аналізу вже наявних відомостей; 3) право на розповсюдження: а) публічної інформації – в офіційних друкованих виданнях; на офіційних веб-сайтах у мережі Інтернет; на єдиному державному веб-порталі відкритих даних; в усній, письмовій або електронній формі, через засоби масової інформації; на інформаційних стендах; будь-яким іншим способом; за запитом на інформацію; б) іншої інформації – офіційно або неофіційно; усно або письмово; у мережі Інтернет, або в інший спосіб; 4) право зберігати отриману чи створену інформацію протягом певного періоду в часі. Так, зберігання певної інформації є обмеженим у часі й підлягає знищенню зі спливом певного строку [11, с. 86–99]. Отже, правом на знищення інформації наділяються як суб'єкти інформаційної діяльності, так й інші суб'єкти, які не мають спеціального правового статусу, однак така інформація перебуває в їхньому володінні, її знищення не зачіпає права та інтереси інших осіб.

Підставою виникнення інформаційних прав може слугувати й укладення договору. Умови деяких договорів передбачають або передання певної інформації, або ж утримання від розголошення певної інформації. Зважаючи на свободу договору, сторони праві самостійно визначати його зміст, однак наявність істотних умов, що передбачена законом, або ж наявність імперативних норм зобов'язує сторони не відступати від таких положень. Договірні відносини опосередковують різні галузі права, відповідно, кожен договір має свій окремий предмет правового регулювання. Зокрема, якщо звернутись до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), то як приклад можемо навести такі норми, що передбачають надання певної інформації стороні договору: 1) частина 1 статті 721 ЦК

України (надання інформації дарувальником про недоліки речі, що є дарунком, або її особливості властивості); 2) стаття 861 ЦК України (передання інформації щодо експлуатації або іншого використання предмета договору підряду, якщо це передбачено договором, якщо без такої інформації використання результату роботи для цілей, визначених договором, є неможливим); 3) стаття 862 ЦК України (зберігання в таємниці конфіденційної інформації, одержаної внаслідок виконання договору підряду); 4) частина 1 статті 700 ЦК України (надання покупцеві необхідної й достовірної інформації про товар, що пропонується до продажу). Отже, договір є підставою виникнення певних суб'єктивних інформаційних прав. Зважаючи на двосторонність більшості договірних конструкцій, кожному праву протистоїть відповідний обов'язок. Що стосується правочинів, а як відомо, кожен договір є правочином, але не кожен правочин є договором, то правочин скоріше є формою реалізації певного суб'єктивного інформаційного права без надання зустрічного кореспондуючого обов'язку.

Отже, пропонуються такі критерії для здійснення класифікації інформаційних прав:

- 1) галузева належність;
- 2) інформаційні права, що забезпечують соціальне існування особи;

3) інформаційні права, що забезпечують природне існування особи, якими вона володіє довічно;

4) приватні інформаційні права;

5) інформаційні права, що забезпечують реалізацію прав, свобод і законних інтересів особи;

6) інформаційні права, що виникають на підставі правочину;

7) права на охорону інформації;

8) права на захист інформації.

Так, у результаті викладеного доходимо таких висновків. Інформаційні права – це немайнові, фундаментальні, невід'ємні та невідчужувані права. Право на інформацію належить особі від дня її народження, що забезпечує їй свободу в інформаційному просторі, а відтак четверте покоління прав людини – це альтернатива й автономія у виборі правомірної поведінки та здійсненні своїх суб'єктивних інформаційних прав у межах правового поля. Інформаційні права знаходяться в тісному взаємозв'язку з іншими галузями права, які мають свій окремий предмет і метод правового регулювання, однак спільним об'єктом, який визначає однорідність таких прав, є інформація. Право на вільне збирання, отримання, створення, розповсюдження, зберігання, знищення інформації передбачає комплекс правомочностей суб'єктивних інформаційних прав особи.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню правової природи інформаційних прав. Автор на підставі норм законодавства аналізує інформаційні права особи та пропонує класифікацію таких прав, визначаючи критерії для їх розмежування. Виокремлюються ознаки права на доступ до інформації та права на здійснення інформаційної діяльності.

Ключові слова: інформація, правові відносини, публічна інформація, інформаційні права, види інформації, класифікація інформаційних прав.

Аннотация

Статья посвящена исследованию правовой природы информационных прав. Автор на основании норм законодательства анализирует информационные права, предлагает классификацию таких прав с помощью разработанных критериев. Отдельно рассматриваются признаки права на доступ к информации и права на осуществление информационной деятельности.

Ключевые слова: информация, правовые отношения, публичная информация, информационные права, виды информации, классификация информационных прав.

Marits D.O. Classification of the information rights of individuals

Summary

The article is devoted to the research of legal nature of the information rights. The author using legal norms analyses individual's information rights and suggests a classification, outlining certain criteria for their distinction. The article clarifies difference between the right to access the information and the right to information activities.

Key words: information, legal relations, public information, rights to information, types of information, classification of the information.

Список використаних джерел:

1. Вітів В. Інформаційні права як складова четвертого покоління прав людини. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 6. С. 22–26.
2. Улыбина Т. Понятие и классификация субъективных прав и свобод и способы их ограничения. Право и жизнь. 2006. № 99. С. 36–40.
3. Хоббі Ю.С. Основні проблеми забезпечення інформаційних прав людини в контексті євроінтеграції України. Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Право». 2015. Випуск 9–10. С. 62–71.
4. Вакарюк Л. Основні підходи до розуміння поняття «інформаційні права людини». Підприємництво, господарство і право. 2018. № 2. С. 155–159.
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Кафтя А.А. Трансформація прав і свобод людини та громадянина в умовах інформатизації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. № 10–2. Том 1. С. 148–150.
7. Маріц Д.О. Право фізичної особи на інформаційну приватність. Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права: матеріали 2 всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 27–28 жовтня 2017 р.). Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2017. С. 177–181.
8. Про інформацію: Закон України від 28.02.1995 № 74/95-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.04. 2018).
9. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 02.04. 2018).
10. Про інформаційні агентства: Закон України від 28.02.1995 № 74/95-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.04. 2018).
11. Маріц Д.О. Строки і терміни в інформаційних правовідносинах. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2017. Том XX. С. 86–99.